

Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlemesi ve Getirilen Kısıtlamalar

Condification Of The Labor Justices And Brought From
Restrictions in Constitutions And Laws in Turkey From
Past To Time

Necmettin Özerkmen

Özet

Bu araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kısaca konu yöntemi, araştırmanın varsayımları ve sendikal haklar kavramı üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, 1980 öncesi Anayasa ve yasalarından sendikal haklara ilişkin düzenlemeler hakkında kısa tarihsel süreç verilmiştir.

Üçüncü bölümde, 1980 sonrası Anayasa ve yasaları da sendikal haklara ilişkin düzenlemeler verilmiştir. Getirilen yasalar, 'siyasal yasalar' ve 'mesleki yasalar'dan oluşmaktadır. Mesleki yasalar, sendikalaşma hakkı, toplu pazarlık hakkı ve grev hakkı bakımından ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, 1980 sonrası sendikalar yasası (1821) ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası (2822) düzenlemeleri ve daha sonra bu kanunlar hakkında yapılan değişiklikleri içermektedir.

Sonuç olarak, 1980 sonrası Anayasa ve yasalarda yapılan düzenlemelerin örgütlenme ve hak aramaya çok önemli kısıtlamalar getirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Anayasa, yasa, sendika, grev, lokavt, toplu sözleşme*

Abstract

This article contains four parts. In the first part, the scope of research, its method, basic assumptions, and the definition of trade- union concept are given.

The second part deals with the 1961 Constitution that was a radical departure from its predecessor and the trade union law. The constitution allowed flourishing democratic institutions.

Part three focuses on the 1980 Constitution in terms of trade union law, trade union activities and collective bargaining. The military banned all strikes, outlawed the trade unions and suspended collective bargaining or wage negotiation. Part four, on the other hand, explicates post- 1980 area with a strong emphasis on execution of amendments in those laws and regulations.

in the final part it is argued that the 1980 Constitution, including amendments in constitution and trade- union laws, limits organized labor movement and other channels of democratic struggles.

Key Words: *Constitution, law, labor union, strike, lockout, collective agreement*

1. Giriş

İnsanın "hak" elde etme uğraşı, ilk insan topluluklarına kadar geriye götürülebilir. Bildiğimiz en ilkel topluluk olan "klan"da cinsiyete dayalı iş bölümü ile birlikte "egemenlik" ilişkisinin de ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu ilişki, kabilelerin birbirleriyle çatışmaları sonucu galip gelen tarafın, mağlup tarafın kadın ve çocuklarına el koymaları ile pekişir. Böylece kurulan "eşitsizlik" ve dolayısıyla "egemenlik" ilişkisi köleci toplumdan günümüze farklı üretim biçimleri ve üretim ilişkileri içinde süregelmiştir. Temel dinamik daima "insanın insana- insan emeğine" el koymasıdır. Bu dinamik, tarihin tekerleğini çeviren en önemli çelişkidir.

Köleci "site devleflerinde ve "imparatorluk"larda ancak "özgür" insanların haklarından söz edilebilir. Bütün etkinlikleri ile özgür insanın ortaya çıkması ise Batı'da "feodalite"nin tasfiyesi, "emeğin özgürleşmesi" ya da "ücretli emek"in ortaya çıkması ile mümkün olmuştur. Yani, "kapitalist üretim" biçimi, üretim ilişkileri ve toplumsal yapıyı değiştirmiş; sanayileşme ile birlikte "emek" topraktan kopmuş ve kent ortamında emeğini satarak yaşamaya başlamıştır. Uzun ve yorucu mücadeleler sonucu "emek" çalışma hayatını "Anayasal ve yasal" güvence altına almıştır. Ancak bütün bu kazanımdan "örgütlü mücadele" sonucu elde etmiş; "örgütlenme

hakkı, direnme hakkı, toplu sözleşme ve grev hakkı" gibi haklar, her şeyden önce bir insan hakkı konusu haline gelmiş, uluslar arası sözleşmelere konu olmuştur.

Bizim ülkemizde de "sendikal hak"ların kazanılması, "Batı Kapitalizminin etkisi ile "Anayasa ve yasalaraştırma" hareketleriyle beraber eş zamanlılık gösterir. Osmanlı Devleti'nin en bunalımlı çöküş dönemi aynı zamanda "devletin beka"sı için bir çok alanda reformun yapıldığı dönemdir. Ekonomi ve ticaretin birçok alanı gayri Müslimlerin ve Batı Kapitalist ülkelerinin kontrolü altındadır. Osmanlı'nın sömürgeleşme sürecine girişine paralel olarak, bu ilişkiler uygun "Anayasal ve yasal" düzenlemeler yapmak zorunluluğu doğmuştur. Ancak, 1876 "Kanuni Esasi" den 1982 Anayasa'sına kadar yapılan düzenlemeler, hiçbir zaman Batı'da olduğu gibi "sınıf çelişkisi"nin zorlamasının sonucu değildir. Bütün "Anayasal ve yasal" düzenlemeler, aşağıdan gelen baskılar sonucu değil, "Kerim Devlet'in yukarıdan bahsettiği düzenlemelerdir. Diğer bir deyişle, ülkemizdeki "Örgütlenme Hakkı"; "Sivil Toplum Örgütleri, Demokratik Kitle Örgütleri" varlığını bir anlamda modern dünya ülkelerinin etkisi ve baskına borçludur. Bu bağlamda, araştırmamız 1876'dan günümüze Anayasa ve Yasalarda "Sendikal Hak"ların düzenlenmesi ve zaman zaman getirilen kısıtlamalar ve en son durumun hangi sorunları içerdiği ile sınırlıdır.

1.1. Bölüm: Konu ve Yöntem

Bu konunun araştırılmasının amacı, Türkiye'de 1876 Osmanlı Dönemi "Kanuni Esasi"sinden 1982 Anayasal düzenlemesine kadar sivil toplum örgütü olan sendikaların anayasal ve yasal düzeyde geçirdikleri dönemsel süreçlere ışık tutmak ve konumuzun akışını teşkil eden 1982 Anayasası ve 2821, 2822 sendikal örgütlenme, grev ve lokavt yasalarıyla getirilen düzenleme ve kısıtlamaları açıklamaktır. Bu amaçla sadece 1982 Anayasası 2821 ve 2822 sayılı yasalardaki düzenleme ve kısıtlamalara değil, 1876'dan bu tarafa yapılan anayasal ve düzenleme ve kısıtlamalara kısaca değinmeyi, konumuzun açıklanması için daha anlamlı bulduk.

Konunun önemi ise herkesçe bilinmektedir. Öncelikle toplumumuzda çalışan kesimin çok büyük bir dilimini ilgilendiren anayasal ve yasal düzenlemelerin bilinmesi, çalışanların mevcut ekonomik ve toplumsal sistem içinde daha huzurla yaşayabilmesi için yasal hak ve sorumluluklarının farkında olması ve buna göre davranmaları gerekmektedir. Diğer taraftan anayasal ve yasal kısıtlamaların genişletilmesi ve çalışanlar lehine daha demokratik ve sosyal hakların kazanılması, toplumsal barışın korunması gibi konular toplumumuzda hem kafa ve hem kol gücü ile çalışanları ilgilendirmektedir.

Araştırma konumuzun niteliği gereği, araştırma, gerek kütüphanelerde gerekse kitapçılarda bu konuda yapılmış ve basılmış araştırma kitaplarına, anayasa ve yasa metinlerine dayanmaktadır. Bu nedenle bu araştırma kaynak tarama yöntemi ile araştırmanın varsayımlarının ve içermesi gereken konu bilgilerinin bir derlemesidir.

Araştırma konumuzun en önemli sınırlılığı, alan araştırması yapmaya uygun olmadığından, kaynak taraması olmasıdır. Ankara'daki kütüphane ve basılı satışa sunulmuş araştırmalar, kanun ve anayasal metinlerle sınırlı bir kapsama sahiptir.

Bu bağlamda sadece sendikanın kökeni ve tanımına bakacak olursak sendika değişiminin kökeni çok eskilere gider. Roma ve Yunan sitelerinde rastladığımız 'Syndic' terimi ile sitenin birliğini sağlamakla görevli kişiler ifade ediliyordu. 'Syndicat' terimi, 'Syndic'in fonksiyonlarını daha sonra da bu fonksiyonlarının icrasını ifade etmek için kullanılmıştır. Türkçe'de ise bu sözcük 'sendika' biçiminde ifade edilmektedir (Işık, 1962: 73- 74).

Sendikanın tanımı "işçilerin ve işverenlerin çalışma ilişkilerinde ortak, ekonomik ve sosyal hak ve yararlarını korumak ve geliştirmek için serbestçe kurulan ve demokratik ilkelere uygun olarak işleyen ve faaliyette bulunan bağımsız, özel hukuk tüzel kişisi"dir (Çelik, 1979: 8). Bu tanıma dayanarak sendikaların unsurları aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir. Ortak ekonomik ve sosyal hak ve yararları koruma ve geliştirme amacı, serbestçe kurulabilme, devlete ve işçi ve işveren sendikalarının birbirlerine karşı bağımsızlığı, demokratik ilkelere uygunluk ve özel hukuk tüzel kişiliğidir (Şahlanan, 1986:27-31).

2. Bölüm: 1980 Öncesi Anayasalarda ve Yasalarda Sendikal Haklara İlişkin Düzenlemeler

2.1. Anayasalarda Sendikal Haklara İlişkin Düzenlemeler

Türkiye'de bu konuda anayasal düzenlemeler 1876 "Teşkilatı Esasiye Kanunu" ile başlamıştır. Bilindiği gibi Osmanlı döneminde "Meşrutiyet Rejimi"nin kuruluşunda hazırlanan 1876 Anayasası ve Kurtuluş Savaşının özel koşullarına göre çıkarılan 1921 anayasası dışında, işçilerin sendikal hakları bakımından 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarından söz etmek gerekir(Serim, 1995: 42- 43). Bu tespitten sonra, 1924 Anayasasına bakıldığında Kurtuluş Savaşı sonrası Türk Toplumunun siyasal, hukuksal ve toplumsal devrimlerinin dönüşümlere uygun bir şekilde yerleştirilmesi ve Devrimin amacı olan çağdaş uygarlık düzeyinin yakalanması gibi gereksinimleri karşılamaya yönelik bir içerik taşıdığı görülür. Ancak yeni

Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelikleri ve önceliklerin pratiğe geçirilme endişesi, sendikal hakların anayasal düzenlemesini göz ardı etmiş Ve erтелеmiştir.

1961 Anayasasına gelince, sendikal haklar bakımından anayasalar içinde çağdaş toplumların en belirgin özelliği olan örgütlenme özgürlüğüne hak ettiği yeri veren tek Anayasadır. Ancak gurur verici bu nitelik 1971 anayasa değişikliklerine kadar sürmüş ve bir takım kısıtlamalara gidilmiştir.

1982 Anayasasına bakıldığında ekonomik ve sosyal haklardan oldukça önemli bir bölümünün çalışma yaşamı ile ilgili alanlara yer verdiği görülmektedir. Bu haklar iki grupta toplanabilir: Birinci grup, bireysel iş ilişkilerini düzenleyen kuralları içine almaktadır. Buna göre çalışma hakkı ve ödevi (m. 49), çalışma koşulları ve dinlenme hakkı (m. 50), ücrette adaleti sağlama (m. 55) gibi düzenlemelere yer vermiştir. İkinci grupta yer alan kurallar, toplu çalışma ilişkilerini düzenleyen kurallardır. Bunlar, sendika kurma hakkı (m. 51), toplu pazarlık hakkı (m. 53), grev hakkı (m. 54) gibi maddelerdir.

2.2. Sendikal Haklara İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Getirilen Sınırlamalar

Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı bağımsız sınıf örgütlülüğü geleneği çok yetersizdir. Ayrıca, az gelişmiş ülkelerde sanayileşme görelisi olarak daha yavaş gelişir. Ve birçok bakımdan yetersizdir. Bu tür ülkelerde işçi sınıfı ve sendikalaşmanın ortaya çıkması da öncelikle madencilik, inşaat, ulaştırma, iletişim, büyük tarım işletmeleri ve diğer kamu hizmet alanlarındadır.

1946'dan günümüze Türkiye'de üç sendikalar yasası (SY) uygulanmıştır. Bunların ilki 1947 yılında kabul edilen 5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkındaki Kanun, ikincisi, 1963 yılında kabul edilen 274 Sayılı Sendikalar Yasası ve üçüncüsü, 1983 yılında kabul edilen 2821 Sayılı Sendikalar Yasasıdır (Koç, 1991: 21- 22).

Bizde bu yöndeki ilk yasaklama 1908 yılında çıkarılan Ta'til- i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun- u Muvakkat ve 1909 yılında çıkarılan Ta'til- i Eşgal Kanunu ile kamuya dönük hizmetlerde sendikalaşma yasaklarıdır (Güzel, 1993: 53 ve Koç, 1994: 80). Yalnız bu yasak bazı yazarların söylediği gibi tüm işçilerin sendikalaşmasını değil sadece elektrik, su, gaz, ulaştırma gibi kamu hizmeti yapan iş yerlerindeki işçilerin sendikalaşmasını yasaklamıştır.

17 Şubat 1923'te Cumhuriyet Hükümetinin ekonomik kalkınma programını saptamak amacıyla, Atatürk tarafından düzenlenen "İzmir İktisat Kongresi" işçi hareketleri tarihinde önemli bir yer tutar. Çünkü, bu tarihte işçiler kısmen de ayrı olsa örgütlenmenin verdiği etkiyle hükümet tarafından bir varlık olarak kabul edilip, kongreye çağrılmışlardır (Sülker, 1973: 36). Ancak bir takım işçi liderleri arasındaki sürtüşmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan dağınıklığa son vermek için hükümet 1925 yılının 12 Mart'ında "Takriri Sükûn Yasası"nı çıkarmış ve sendikal gelişmeyi engellemiştir.

'Cumhuriyetin Tek Parti Dönemi'nde ikinci önemli yasaklar, 1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı iş yasası ile getirildi. 1937 yılında yürürlüğe giren bu yasa ile bazı işçilere çeşitli haklar tanındı. Ancak grev yapmak açık bir şekilde yasaklandı (Güzel, 1993: 53- 70). Yine bu yasadan önce 1933 yılında Türk Ceza Kanunu'nda yapılan bir değişiklik ile zor ve şiddet kullanarak veya tehdit ile işçileri greve zorlayanların, altı aydan beş yıla kadar hapsedilmesi hükmü yer almıştır (Fişek, 1970: 42 ve Gündoğmuş, 1992: 79). Ayrıca, 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Yasası ile de "sınıf esasına dayalı" örgüt kurmak yasaklanmıştır (Koç, 1992: 19 ve Koç, 1994: 94- 97). Diğer bir deyişle 1946 yılına kadar sendikalaşma önce fiilen, daha sonra ise hukuken yok edilmiştir.

Bu dönemde sendika haklarına getirilen ilk yasak 1938 yılında 3512 Sayılı Cemiyetler Yasası'ndadır. (m. 9/ 4). Bundan önce 1909 yılında Ta'til-i Eşgal Yasasının getirdiği kurallar kapsamında kısıtlamalar ve birtakım yasaklar vardır. Cemiyetler Yasası, yasak kapsamı genişletilerek 1946 yılına kadar sürmüş ve yasayı çiğneyenlere yaptırım uygulamayı engörmüştür (m. 35) (Gülmez, 1982: 79).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1946 yılında 4919 sayılı yasa ile sendikal yasak kaldırılmış ve 1947'de 5018 sayılı yasa ile sendikalar yasası kapsamına girenlere sendika hakkı tanınmıştır. Diğer taraftan yine bu dönemde basında çalışanlara (5953 sayılı yasa, m. 22) ve Deniz İş Yasası kapsamında bulunanlara (6379 sayılı yasa, m. 40) sendika hakkı verilmiştir. Fakat grev hakkı, 3008 Sayılı İş Yasası ile yasaklanmıştır.

1946-1960 dönemi sendika konusu ile ilgilenen yazarlar arasında "Grev Haksız Sendikacılık Dönemi" olarak bilinir. Bu dönemde 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Kanununda getirilen "sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı" 1946 haziran ayında kaldırıldı. 20 Şubat 1947 Tarihinde yürürlüğe giren 5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Yasa ile sendikacılık hareketlerinin denetim ve güdüm altına alınması amaçlanmıştır.

1950 yılında Hastalık ve Analık Sigortası Yasası ve İş Mahkemeleri Yasası kabul edilmiştir. Bu yıllarda ülkenin bir çok yerinde kendililiğinden sendikalar kurulmuş ve geçmişten bu yana varlığını sürdüren bazı meslek örgütleri de sendikaya dönüştürülmüştür. En önemli adım 1952 yılında Türkiye işçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk- İş) kurulmasıyla atılmıştır (Koç, 1992: 27). 1925- 1945 döneminde sendikal örgütlülükte yaratılan kesinti bu dönemde giderilmiş ve sendikal örgütlülük alışkanlığı yavaş yavaş işyerlerine yerleştirilmiştir (Koç, 1994: 99- 107).

1961 Anayasasında işçilere sendikal hakları verilmiş ve 1963 yılında çıkarılan 274 sayılı sendikalar ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt yasalarıyla bu haklar yeniden düzenlenmiştir. Çeçen'e göre 1961 Anayasası'nın getirdiği en önemli haklardan biri sendika hakkı kurmak ve üye olma hakkıyla toplu sözleşme ve grev hakkının anayasal teminat altına alınmış olmasıdır (Çeçen, 1970: 48- 47).

1963 yılında kabul edilen 274 sayılı Sendikalar Yasası ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası ile "Grev Hakkı Toplu Pazarlık Dönemi" başlamıştır (Koç, 1992: 41). 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi ve Grev ve Lokavt Yasası ile 1961 Anayasası'nın çok geniş bir biçimde tanıdığı grev hakkı aşağıdaki konularda kısıtlanmıştır (Koç, 1994: 115 ve Güzel, 1993: 85- 96):

Sendika üyesi olmayan işçilerin grev yapması yasaklandı.

Yürürlükte bir toplu iş sözleşmesi varken, beklenmedik olumsuz ekonomik gelişmeler karşısında işçilerin yeni menfaat sağlamak için yeni toplu iş sözleşmesi yapmaları ve bu amaçla greve gidebilmeleri yasaklandı.

Sendika kararı olmadan grev yapmak yasaklandı.

İşverenlere lokavt yetkisi tanındı

Genel grev, dayanışma grevi iş yavaşlatma, siyasal amaçlı grev yasaklandı.

Grev hakkının sendikalarca kullanımı karmaşık ve uzun zaman alan bir prosedürün tamamlanması önkoşuluna bağlandı.

Savaşta ve genel veya kısmi seferberlikte grev yasaklandı.

Sağlıkla ilgili işyerlerinde (ilaç üretimi dışında), su- elektrik ve havagazı üretim ve dağıtım işlerinde ve eğitim kurumlarında grev yasaklandı.

Milli Savunma Bakanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı işyerlerinde grev hakkı sınırlandı.

Sıkıyönetim dönemlerinde grev hakkının kullanımı, sıkıyönetim komutanlıklarının iznine bağladı.

Doğal afetlerde Bakanlar Kurulu'na grev yasaklama yetkisi tanındı.

Bakanlar Kurulu'na, "Milli Güvenlik" veya "Genel Sağlığa Aykırılık" iddiasıyla, grevleri önce 30 gün, daha sonra da 60 gün süreyle erteleme yetkisi tanındı.

Mahkemelere grevi durdurma yetkisi verildi.

1961 Anayasasının işçilere tanımış olduğu grev hakkını düzenleyen 1963 tarihli Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun 55. Maddesi ile "Devlet, il Özel İdaresi ve Belediye kararlarına etki amacıyla grev ve lokavt yapılamayacağı" yolunda bir hüküm öngörülmüştür. Ayrıca aynı kanunda genel grev hakkına da yer verilmiş değildir. Bütün bunlara karşın; sınırlı bir biçimde de olsa grev hakkının tanınmış olması, sendikaların siyasal ağırlıklarını ve etkinliklerini dolaylı olarak artırıcı yönde sonuçlar doğurmuştur veya doğurabilir, denilebilir (Işıklı, 1995: 173).

Ayrıca, 1961 Anayasası'nın bir gereği olarak 1963'te çıkarılan yeni "Sendikalar Kanunu"nun sendikalar bakımından siyasetle uğraşma konusunda, eski kanuna göre bir hayli liberal bir nitelik taşıması da daha öncekilerden farklı oluşunun göstergelerinden biridir. Sendikaların siyasi partilerle mali ve organik ilişkilerini yasaklayan 16. Maddeye rağmen mevzuatın çeşitli siyasal eylem biçimlerine imkan tanıdığı söylenebilir. Gerçekte, 1961 Anayasasının 46. Maddesinde sendika hakkı tanınırken bu yönden herhangi bir sınırlandırmaya gidilmiş de değildir (Işıklı, 1995: 175).

Sendikal haklar konusunda son düzenleme 1983 yılında kabul edilen (2821 Sayılı Sendikalar, 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt yasaları 1982 Anayasası dönemindeki yasalarla yapılmıştır. Bu yasalar hizmet akdi ile çalışanların tümünü ve basın ile denizde çalışanları da kapsamına almaktadır) (Serim, 1995: 44).

1980 Eylül müdahalesi, sendikal hareketleri etkisiz hale getirmiştir. Ayrıca, 274- 275 sayılı iş yasasını ilgilendiren demokratik içerikli yasaları da iyice budayarak bu yasalar yerine 2821- 2822 sayılı yasalarla sendikal hareketi kıpırdayamaz hale getirmiştir (Oğuz, 1995: 10).

3. Bölüm: 1980 Sonrası Anayasalarda ve Yasalarda Sendikal Haklara İlişkin Düzenlemeler

3.1.1982 Anayasası Öncesi Gelişmeler

1980 yılı başlarında Adalet Partisi azınlık hükümeti kurulmuş, kamu sektöründeki ilişkileri düzenlemek için yapılan Toplumsal Anlaşma yetersiz kalmıştır. Azınlık hükümeti kuran Adalet Partisi 24 Ocak 1980 tarihinde 1960'lı yıllardan beri uygulanan Keynesçi ekonomik düşünce yerine "Monetarist Ekonomik" düşünceye yer veren 24 Ocak İstikrar Programını uygulamaya koymuştur.

"Önce sermaye birikimi ve ekonomik büyüme, sonra adil gelir dağılımı formülü ile ifade edilebilecek", "sosyal içerikli bir iktisadi kalkınma" yerine, ekonomik büyümeyi ifade eden 24 Ocak Kararları, özgür sendikacılık ve toplu pazarlık ilkelerine ise fazla yer vermemiştir (Kutal, 1998: 10).

Diğer taraftan istikrar programı 1950'lerden beri uygulanan ithal ikamesine dayalı politikaları sona erdirmek amacıyla, ihracata dayalı sanayileşme politikası öngörmüş ve fiyat istikrarının sağlanmasını ile ekonomide devletin ağırlığının azaltılmasına yönelik önlemler getirmiştir (Koray, 1994: 132). Kararlar talep enflasyonunu önlemek, ihracatı artırabilmek amacıyla ücret artışlarının engellenmesini hedef almıştır. Bu hedef doğrultusunda 5.3.1980 tarihinde 24 sayılı genelgeyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde hem kamu hem de özel sektör için toplu sözleşmelerle ilgili olarak "Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuştur (Karahasanoğlu, 1986: 186).

1960'lı yıllardan başlayıp 1980'li yıllara kadar konfederasyon düzeyinde bölünmeler ortaya çıkmıştır. 23 Haziran 1970 tarihinde Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu MİSK, 22 Ekim 1976 tarihinde Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu HAK- İŞ kurulmuştur. Ayrıca Hür- İş, Türk Ülke- İş, Sosyal Demokrat- İş gibi konfederasyonlar faaliyete geçmiştir (Çelik, 1979: 72 ve Koç, 1994: 12)

3.2.1982 Anayasasının Sendikal Haklara Getirdiği Engeller

Danışma Meclisi tarafından hazırlanan Milli Güvenlik Konseyi tarafından da gözden geçirilerek son şekli verilen ve halk oyuna sunulduktan sonra 7. 11. 1982 tarihinde yürürlüğe giren 1982 Anayasası, sendikalarla ve sendikal faaliyetlerle ilgili son derece ayrıntılı hükümlere yer vermiş, yasalarla düzenlenmesi gereken birçok konuyu ele almıştır.

1982 Anayasasında bazı sendikal haklara yer verilirken bazı temel yasaklar da getirilmiştir. Bu yasaklar 2821 Sayılı sendikalar yasasında "Siyasal Yasaklar", 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasasında "Mesleki Yasaklar"dır.

1982 Anayasasının 52. Maddesine göre, sendikalar 13. Maddesindeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemezler, siyasal amaç güdemezler, siyasal etkinliklerde bulunamazlar, siyasal partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler (Serim, 1995: 30). Sendika hakkı, öbür haklarla birlikte kötüye kullanılması yasak olan haklardandır.

Anayasanın 14. Maddesi, Sendikalar Yasasının 37. Maddesine göre, sendika kurma hakkı, devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve özgürlükleri yok etmek, devletin bir kişi ya da zümre tarafından yönetilmesine ya da sosyal bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde egemenliğini sağlamak ya da dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak yahut herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamaz.

Yine anayasanın 51. Maddesi bir başka yasak getirmektedir. Bu yasak, sendikalar yasasının 39. Maddesinde de yinelenmiştir. Cumhuriyetin nitelikleri Anayasanın 2. Maddesinde belirtilmiştir. Buna göre sendika ve üst kuruluşların tüzükleri ve etkinlikleri Anayasa'da belirtilen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik ilkelere aykırı olamaz.

33. 1982 Anayasasındaki Temel Yasaklar

33.1. Siyasal Yasaklar

Anayasa'nın 52. Sendikalar Yasasının 37. Maddelerinde sendikalara yasaklar getirilmiştir. Batı demokrasilerinde duruma bakacak olursak: Fransa'da sendikaların siyasal partiler karşısında bağımsızlığı benimsenirken, İngiltere de tarihsel süreç olarak sendikalarla siyasal partilerin ilişkileri çok sıkıdır (Gülmez, 1989: 455). Diğer taraftan ise İskandinav ülkelerinde çok sayıda sendikacı milletvekili vardır (Ecevit, 1992). Neredeyse bütün batı ülkelerinde bazı ayrımlar olsa da politika ile uğraşmayan sendikacılık anlayışı yoktur. Ancak, önemle belirtilmesi gereken sendikaların bir siyasal parti olmadıklarının bilinmesidir.

Tekrar anayasanın 52. Maddesine dönecek olursak, sendikaların siyasal amaç gütmeleri ve onlara destek olmaları temelde kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla ve vakıflarla siyasal amaç doğrultusunda ortak hareket etmeleri yasaklanmıştır. Yasada sendikaların siyasal partilerin adını, amblem ve işaretlerini kullanamayacakları da belirtilmiştir.

Yasa kapsamı sadece sendikalar değil, temelde meslek kuruluşları ve vakıfları da içine almaktadır. Buna göre sendikalar, derneklerle, meslek kuruluşları ve vakıflarla organik bağ kuramayacaklar ve onlarla siyasal amaçları doğrultusunda ortak hareket edemeyeceklerdir. Diğer taraftan Anayasaya (m. 135) göre yasak kapsamı meslek kuruluşları bakımından biraz daha genişletilmiştir. Sendikaların ve üst kuruluşların seçimlerde aday göstermeleri ya da belli adayı desteklemeleri engellenmiştir. Ayrıca Anayasa, 2821 ve 2822 sayılı yasaların etkisiyle sendikal mücadeleyi yalnız ekonomik talepleri gerçekleştirme yönüne kaydırmış, fakat toplumsal, kültürel ve siyasal talepleri göz ardı ederek sendikal mücadeleyi toplumun diğer alanlarından soyutlamıştır. Her ne kadar, 1982 Anayasasının yapıcılarında Prof. Aldıkaçtı, "bizim yasak kapsamına aldığımız şey sadece siyasi partilerin sendikalarla iç içe olmasıdır." dese de kapsam oldukça genişlemiştir (Aldıkaçtı, 1992: 248)

3.3.2. Anayasadaki Mesleki Yasaklar

Bu başlık altında sendikalaşma hakkı, toplu pazarlık hakkı ve grev hakkı bakımından getirilen yasaklar ele alınacaktır.

3.3.3. Sendikalaşma Hakkı Bakımından

Anayasa'da sendikalaşma hakkı önünde üç yasak ya da sınırlama (m. 51- 52) bulunmaktadır. Bu kuralların ilkinde göre hem işçiler hem de işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar. İkinci kural, işçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için en az on yıl eylemli işçi olarak çalışmak gerekmektedir. Üçüncüsüne göre de sendikalar gelirlerini amaçları dışında kullanamazlar ve tüm gelirlerini devlet bankalarında saklamaları zorunludur.

Diğer taraftan 2821 sayılı Sendikalar Yasası da sendikalaşma hakkı bakımından bazı kısıtlamalar içermektedir. Buna göre işyeri ve meslek esasına göre sendika kurulması yasaklanmış ve üst kuruluş olarak federasyon tipi örgütlenme kaldırılmıştır. Diğer bir söyleyişle yalnız iş kolu düzeyinde sendika ve konfederasyon tipi üst örgütlenme biçimine olanak tanınmıştır. Sendikal örgütlenmenin doğal bir sonucu olarak ilk elde temel alacağı birim işyeri olabilir. Ancak örgütlenme işyerlerinden başlayarak federatif

birleşmeler yoluyla iş kolu ve ülke düzeyinde örgütlenmeye gidebilir (Serim, 1995: 50). Ayrıca, 1821 sayılı sendikalar yasası özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin sendikalara üye olmalarını yasaklamıştır.

33.4.Toplu Pazarlık Hakkı Bakımından

1982 Anayasası'nda, toplu iş sözleşmelerinin nasıl yapılacağına yasa ile düzenleneceği belirtilmiştir. Aynı iş yerinde, aynı dönem için birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılması (m. 53) yasaklanmıştır. Diğer taraftan, bu tür sözleşmeler yapılsa bile uygulanamayacaktır.

2922 sayılı toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt yasasında toplu iş sözleşmeleri iş kolu düzeyi ile sınırlandırılmıştır. Diğer taraftan 2822 sayılı yasa, bir sendikanın toplu iş sözleşmesi yapabilmesi için işyerinde çoğunluğu sağlaması ve sendikanın kurulu olduğu iş kolunda çalışan işçilerin en az % 10'unu kendi örgütü içinde bulundurmasını zorunlu kılmaktadır (m. 12). Batı dünyasında ise toplu sözleşmeler, işyeri, iş kolu ve konfederasyon düzeyinde yapılabilmektedir.

Bu sınırlamalar 1961 yasası döneminde yürürlükte olan 274 sayılı Sendikalar Yasasında yer alan, ilk kuruluşta sendikanın o iş kolundaki işçilerin üçte birini üye yazamaması yasağını andırmaktadır. Fakat, eski yasadaki bu yasak ilk elde hiçbir sendikal örgütlenmenin istenen sayısal oranlara varamayacağı, bu gerekçenin zamanla yerine getirilebileceği ve sendikal örgütlenmeyi ülke çapında yaygınlaşmasını engelleyeceği nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Bugün bu yasak Anayasanın geçici 15. Maddesindeki yasak nedeniyle Anayasal bağlı tutulamamaktadır.

33.5. Grev Hakkı Bakımından

1982 Anayasası, grev hakkını 'hak' ve 'çıkart' diye ikiye ayırmış, çıkart grevini kapsamına almış, fakat hak grevini yasaklamıştır (m. 54). Bu ayırma göre çıkart grevi, toplu iş sözleşmeleri yapılırken çıkan uyuşmazlık sonucu yapılır. Hak grevi ise toplu iş sözleşmelerinin yorumu ve uygulaması aşamasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar sonucu yapılan grev türleridir.

Yine Anayasa (m. 54)'e göre siyasal amaçlı grev, dayanışma grevi ve genel grev yapılamayacağı gibi, iş yavaşlatma, işyeri işgali, verim düşürme uygulaması ve diğer direnişlerin yapılması da yasaktır. Diğer taraftan, grev hakkının iyi niyet kurallarına aykırı bir biçimde, toplum zararına ve ulusal servete zarar verecek yönde kullanılmayacağı (m. 54) belirtilmektedir.

Görüldüğü gibi bu tür grevlerin yasaklanabileceği ya da ertelenebileceği durumların yasa ile düzenleneceği belirtilmiştir. 2822 sayılı yasa da bu tür düzenlemeleri (m. 29- 30- 33) yer verilmiştir. Buna göre, can ve mal kurtarma işleri, cenaze işleri, su, elektrik, gaz, termik santralleri besleyen linyit üretim işleri, doğal gaz ve petrol sondajı üretimi, tasfiyesi dağıtım işleri, nafta ya da doğal gazdan başlayan petro- kimya işleri, banka ve noterlik işleri kamu kuruluşlarınca yürütülen itfaiye, şehir için deniz, kara ve demiryolu ve diğer raylı toplu taşıma hizmetleri gibi yasa da grevin yasak olduğu işler ve işyerleri ayrı ayrı açıklanmıştır.

Grev yasağı bulunan işler; ilaç üreten işyerleri dışında aşı ve serum üreten kurumlar, hastahane, klinik, sanatoryum, prevantoryum, dispanser, eczane gibi sağlıkla ilgili işyerleri; eğitim ve öğretim kurumları, çocuk bakım evleri, huzur evleri; mezarlıklar; Milli Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığının işletilen işyerleri bu kapsamdadır.

Diğer taraftan, 2922 sayılı yasa ile Bankalar Kurulu'na grevi erteleme yetkisi verilmiştir. Buna göre, karar verilmiş ya da başlatılmış olan yasal bir grevi ya da lokavtı, genel sağlık ya da ulusal güvenliği bozacak nitelikte ise, Bakanlar Kurulu bir kararname ile 60 gün süreyle grevi erteleyebilir. Bu yasaya dikkatle bakıldığında Bakanlar Kurulunun yetkisine bırakılan yasaklama "Genel sağlık" ve "Ulusal güvenlik" gibi iki soyut kavrama dayandırılmıştır. Bu soyut dayanaklara başvurmak için çok büyük bir titizlik gösterilmesi gerekmektedir. Tarım işçilerinin grevinde bu titizlik gösterilmemiş, fakat temizlik işçilerinin grevinde bu gerekçe yerinde kullanılmıştır. Ancak grevlerin ertelenmesine ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarının yargı önünde dava edilebilmesi olanaklıdır (Serim, 1995: 53).

4. Bölüm: 1980 Sonrası Sendikalar Yasası (2821) ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası (2822) Düzenlemeleri

4.1. Grev ve Lokavt Yasası (2822) Düzenlemeleri

1982 Anayasası ve 2821- 2822 sayılı yasalar, sendikaların özgür toplu pazarlık ve grev haklarına büyük darbeler indirmiştir. Diğer bir deyişle, 1980 sonrasının yaratılmak istenen toplumsal ve siyasal mücadelede sendikaların güçsüz ve apolitik olması için herşey yapılmıştır (Koç, 1991: 22). İşçilerin ücretlerinin satın alma gücü 1977 yılından beri düşmekte ve 12 Eylül 1980 sonrası itibarıyla bu düşüşe diğer alanlardaki sürekli kayıplar da eklenmektedir.

1982 Anayasası ve 1983 yılında Danışma Meclisi'nde bile tartışılmadan Milli Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 2821 sayılı Sendikalar Yasası ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası, sivil yönetime geçildiğinde işçiler için adeta sıkı yönetim koşullarının sürmesini sağlamıştır (Koç, 1991: 147).

4.2.2821 Sayılı Sendikalar Yasası

7 Mayıs 1983 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 2821 sayılı yasa, 274 sayılı yasaya oranla daha ayrıntılı hükümler içermiş, sendikaları kısıtlayıcı çok sayıda düzenlemeye yer vermiştir (Tokol, 1994: 80).

43.2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası

7 Mayıs 1983 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu son derece ayrıntılı düzenlemelere yer vermiş, özellikle grev hakkının kullanılmasını güçleştirmiştir. Bu yasaya göre sendikalar grev hakkının kullanılmasında aşılması çok zor, suç işleme olasılığı işleme olasılığı yüksek hükümlerle karşı karşıya kalmışlardır (Demir, 1990: 17).

2821 ve 2822 sayılı yasalar işçi sendikalarının büyük tepkilerine neden olmuş, sendikaların tepkileri demokrasiye geçiş ile birlikte giderek artmıştır. Yasalardaki hükümler yöneticilerin konumlarından, yetkinin tespitine, grevin uygulanmasına kadar her konuda birçok sorunun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu iki yasaya ek olarak çeşitli tarihlerde çıkarılan yasalar sendikalar, önemli kısıtlamalarla karşı karşıya bırakılmıştır. 22-4-1993 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası, sendikaların siyasi faaliyet yasağını pekiştirmiş, 2. 10. 1983 tarihli 2908 sayılı Dernekler Yasası ve 6. 10. 1983 tarihli 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası sendikalar için önemli kısıtlamalar getirmiş, 19. 10. 1983 tarihli 2929 sayılı yasa ile KİT'lerin (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) yönetim kurulundaki bir işçi üyelik kaldırılmıştır (Koç, 1994: 161- 162).

4.4. 1980 Sonrası Sendikalar Yasası (2821) ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasasında (2822) Yapılan Değişiklikler

Türkiye 1982 Anayasası, 2821, 2822 sayılı yasalar, sendikal harekete karşı uygulanan politikalar nedeniyle 1980 sonrasında sürekli İLO gündeminde yer almış, Türkiye'nin İLO gündeminden çıkmamasında

ICFTU, ETUC, DİSK'e bağlı Genel- İş'in üye olduğu Uluslar Arası Kamu Hizmetlileri Federasyonu- PSI etkin rol oynamışlardır (Işıklı, 1987: 31).

2821 ve 2822 sayılı yasalarda daha önce yapılan sınırlı sayıdaki değişiklik dışında ilk defa 1988 yılında geniş kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerde sendikaların yıllardır süren talepleri ötesinde ILO'nun büyük etkisi olmuş, değişikliklerin 75. Uluslar Arası Çalışma Konferansı'nın öncesi yapılması dikkat çekici bulunmuştur (Kutal, 1988: 254).

Anayasa ve yasalardaki hükümlerin ILO'nun temel ilkeleri ve Türkiye'nin onayladığı sözleşmelere aykırılığının uluslar arası sendikal örgütlerin şikayetleri üzerine ILO, Türkiye'deki çalışma mevzuatının ILO ilkelerine ve Türkiye'nin onayladığı sözleşmelere uygunluğu doğrultusunda çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Gülmez, 1989: 35 ve TUBA, 1994)

2821 ve 2822 sayılı yasalarda yapılan değişiklikler olumlu karşılanmakla birlikte ne İLO ne de sendikalarca yeterli bulunmamıştır (Gülmez, 1989: 35). Yasaların ayrıca yasadaki bir çok değişiklik Anayasa ile bağlantılı olduğundan Anayasanın değiştirilmesi istekleri günümüzde İLO ve sendikaların temel taleplerinden birini oluşturmaktadır. Son olarak, Türkiye'nin küreselleşme ve Avrupa Birliği'ne katılma sürecine girmesi nedeniyle, Kopenhag kriterlerine uygun olarak dernek kurma ve sendikalaşma gibi örgütlenme özgürlükleri konusunda yeni düzenlemelere gidilmektedir.

En son 57. Hükümetin çıkardığı "İş Güvencesi Yasası" 2003 yılında yürürlüğe girecek, fakat AKP(Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidarı "İş Güvencesi Yasasının hassas bir konu olduğu; işverenlerin de görüşüne başvurulmasının yararlı olacağı; bu nedenle yasanın aceleye getirilmemesi ve iş yasasında yapılacak değişikliklerle birlikte değerlendirilmesi gerektiği" görüşündedir.

İş yasasına bağlı olarak gündeme gelecek bir başka konu sendikal örgütlenme, grev ve toplu pazarlık haklarını düzenleyen 2821- 2822 sayılı yasalardaki değişikliklerdir. Bu iki yasadaki anti demokratik hükümler, sendikal örgütlenme ve toplu sözleşme hakkından yararlanan işçilerin fiilen %10 oranının altına inmesine neden olmuştur. Bu hükümlerin kaldırılması, çalışma yasalarının ILO normlarına göre yeniden düzenlenmesi, temel bir sorun olarak görülmektedir. Ayrıca, yıllardır Türkiye ILO tarafından eleştirilmekte ve bu değişikliklerin yapılması istenmektedir. AB adaylığı ile birlikte aynı eleştiriler AB tarafından da Türkiye'ye yöneltilmektedir (Çoban, http: 2002).

Kısaca, toplu sözleşme hakkından yararlanabilmek için işkolunda en az %10 örgütlenme zorunluluğu, sendikaya üye kaydında noter şartı, toplu sözleşme yetkisinin belirlenmesinde izlenen aşırı bürokratik ve adil olmayan prosedür, sendikal örgütlenmeyi kırmak için kullanılan taşeron uygulamaları, haksız işten çıkarmalar gibi sorunlar devam etmektedir. Tamamen özerk ve çok düzeyli bir toplu pazarlık sistemi ise esas ihtiyaçtır.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma konusu araştırma varsayımlarını doğrulayacak nitelikte veriler toplanarak amacına ulaşmıştır. Beş bölümden oluşan araştırma planımızın birinci bölümünde konu ve yöntem belirlemesi yapılmış, bu bağlamda amaç, önem ve varsayımlarımız oluşturulmuştur. Ayrıca araştırma yöntemi olarak kaynak taraması yapılmıştır. Bu işlem aynı zamanda araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu bölümde son olarak sendika kavramının kökeni ve tanımı verilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde 1980 öncesi 1876'dan bu yana 1924, 1961 ve 1982 anayasal düzenlemelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan 1924 Anayasasının Cumhuriyet Devrimlerinin önceliğinden dolayı sendikal hakların anayasal düzenlemesi göz ardı edilmiş 1961 Anayasası sendikal haklara hak ettiği çağdaş yeri veren tek Anayasa olduğu ve 1982 Anayasası ise sendikal hakkı tanımış fakat bir çok kısıtlamaları da beraberinde getirmiştir.

Yasal düzenlemeler bakımından 1908 Ta'til- i Eşgal Yasası sendikalaşmayı yasaklamış, 1936'dan 3008 sayılı iş yasası bazı haklar tanımakla beraber grevi yasaklamıştır. 1933'te Ceza Kanununda yapılan değişiklik ile greve karışanlara ağır cezalar getirilmiş ve 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Yasası ile de "sınıf esasına dayalı" örgüt kurmak yasaklanmıştır. 1947 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı yasayla çalışanlar ve sendikal kuruluşlar denetim altına alınmaya çalışılmıştır. 1946 yılında 4919 sayılı yasa ile sendikal yasak kaldırılmış ve 1952 yılında Türk- İş kurulmuştur. Bu konuda en geniş ve en demokratik düzenleme 1963 yılında çıkartılan 274 ve 275 sayılı yasalardır. En son düzenleme ise 1921'den sonra 274 ve 275 sayılı yasaların yerini alan son derece ayrıntılı düzenlemeleri içeren 2821 ve 2822 sayılı yasalardır (T.C. Anayasası, Uluslar arası Sözleşmeler, 1995).

1982 öncesi gelişmeler üçüncü bölümde ele alınmıştır. Buna göre Keynesçi ekonomi- politikaları yerine "Monetarist Ekonomik" düşünceye yer veren 24 Ocak İstikrar Programı uygulanmaya çalışılmış bu kararlarda sendikacılığa yer verilmemiştir. Bu evrede başbakanlığa bağlı toplu

sözleşme ile ilgili olarak "Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuştur. Ayrıca 1960Tı yıllardan başlayıp 1980li yıllara kadar konfederasyon düzeyinde bölünmeler ortaya çıkmıştır.

1982 Anayasası sendikal hakların kullanılmasına, sendika kurma hakkını toplu sözleşme grev ve lokavt haklarına son derece ince ayrıntılar içeren düzenlemelerle sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlamalar Temel Yasalar, Siyasal Yasalar ve Mesleki Yasalar olmak üzere sınıflanabilir. Mesleki yasaları da sendikalaşma hakkı, toplu pazarlık hakkı ve grev hakkı olmak üzere düzenlemiştir (Tez- Koop-İş, 1995). Araştırmanın dördüncü bölümü ise araştırma konusunun en önemli düzenlemelerinin yer aldığı 2821 sayılı Sendikalar Yasası ve sonradan yapılan değişiklikler; 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası ve sonradan yapılan değişiklikleri içermektedir (Tez- Koop-İş, 1995: 189). Bu bölüm dikkatle gözden geçirildiğinde sendikal örgütlenmenin ne kadar zorlaştırıldığı, grev hakkının kullanılmasının yorumu açık olduğu, her an işçileri ve yöneticileri suçlu duruma düşürecek ayrıntılarla dolu olduğu görülecektir.

KAYNAKÇA

- Aldıkaçtı, O., (1992). *Hak-İş Anayasa Kurultayı*, Ankara: Hak İş Eğitim Yayınları.
- Çeçen, A., (1970). *Sendikalizm*, Ankara: Özgür İnsan Yayınları.
- Çelik, N., (1979). *İş Hukuku II, Kolektif İş Hukuku, Sendikalar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, N., (1994). *İş Hukuku Dersleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Çoban, Tonguç. (2002). "AKP İktidarında İşçi Sınıfını Neler Bekliyor?"
İnternet Adresi: [www.kozmopolit.com/ KasimOllDosya/ Tonguc Çoban .html](http://www.kozmopolit.com/KasimOllDosya/Tonguc_Coban.html).
- Demir, F., (1990). "2821 Sayılı Yeni Sendikalar Kanunu ve Getirdikleri".
Cahit Talaş'a Armağan, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayını.
- Ecevit, B., (1992). *Hak-İş Anayasa Kurultayı*, Ankara: Hak- İş Eğitim Yayınları.
- Fişek, K., (1970). *Türkiye'de Devlet- İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevin Kritik Tarihi*. Ankara: Doğan Yayınevi.

- Gülmez, M., (1982) "Bir İnsan Hakkı Olarak Sendika Hakkı Konusunda Türkiye'de Yasaklıktan 'Yasal Tanıma'ya geçiş: 1947 Yasası" *İnsan Hakları Yıllığı, 1981-1982*. Ankara: TODAİE.
- Gülmez, M., (1989). "İLO ve Sendikal Yasalardaki Değişiklikler" *Mülkiyeliler Birliği Dergisi* Cilt 12, Sayı 108
- Gündoğmuş, A., (1992). *Sendikalar, Kitle Örgütleri ve Kitle Mücadelesi*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Güzel, Ş., (1993). *Grev*. İstanbul: Sosyalist Yayınlar
- Işık, R., (1962). *Sendika Hakkı Tanınması ve Kanuni Sınırları*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Işıklı, A., (1987). "Türkiye'de İşçi Hareketinin Batı İşçi Hareketi Karşısında Özgünlüğü" *11. Tez*, Cilt 5
- Işıklı, A., (1995). *Sendikacılık ve Siyaset*, Cilt 2, Ankara: Öteki Yayınları.
- Karahasanoğlu, T., (1986). "Toplu Sözleşme Koordinasyon Kuralları ve Yeni Arayışlar" *Sendikal Meseleler*. İstanbul: Kutay Yayınları.
- Koç, Y., (1991). *İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketinin Güncel Sorunları*. İstanbul: Ataol Yayıncılık
- Koç, Y., (1992). "1990 ve 1991 Toplu İş Sözleşmeleri", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 16, Sayı 143
- Koç, Y., (1994). "Unutulmuş Bir Konfederasyon Türk-Hür-İş", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 18, Sayı 165
- Koç, Y., (1994). *Sendikal Eğitim Notları*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Koray, M., (1994). *Endüstri İlişkileri*. İstanbul: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları.
- Kutal, M., (1988). "2821 Sayılı Sendikalar Yasasında Yapılan Son Değişiklikler I" *İktisat ve Maliye*, Cilt 35, Sayı 6
- Oğuz, H., (1995). *İşçi Hareketinde Durum*. İstanbul: Scala Yayıncılık
- Serim, B., (1995). *Kamu Görevlilerinin Örgütlenmesinde Hukuksal Boyut*. Öteki Yayınevi: Ankara.
- Sülker, K., (1973). *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*. Gerçek Yayınevi: İstanbul.
- Şahlanan, F., (1986). *Sendikalar Hukuku*. İstanbul: Özgür İnsan Yayınları.

T.C. Anayasası Çalışma Hayatı İle İlgili Uluslar Arası Sözleşmeler. Ankara: Tez- Koop- İş Sendikası Eğitim Yayınları.

Tez- Koop-İş 2821 Sendikalar Kanunu ve 2822 Toplu İş Sözleşmesi- Grev ve Lokavt Kanunu, No 12. Ankara: Tez- Koop- İş Yayınları.

Tez-Koop-İş Sendikası 5. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu. (1995) Ankara: Tez- Koop- İş Yayınları.

Tokol, A., (1994). *Türkiye'de Sendikal Hareket.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Tunçomağ, K., (1988). *İş Hukukunun Esasları.* İstanbul: Doğan Yayınevi.

TÜBA. (1994). *İşçi Çalışma Bülteni,* Sayı 982.